

ISLOMDA IBRATLI SHAXSLAR HAYOTI

Sherqulov Elbek Sherzodovich*Muhammad al-Xorazmiy nomidagi**Toshkent axborot texnologiyalari universiteti**Samarqand filiali kompyuter injiniringi talabasi**tel: +998945586606**ElbekSherzodovich1234@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada islom tarixidagi iymon, ilm va odob-axloq sohasida alohida o‘rin tutgan shaxslarning hayoti tahlil qilinadi. Bu shaxslar nafaqat o‘z davrida, balki keyingi asrlarda ham musulmonlar uchun yo‘lboshchi va namuna bo‘lib xizmat qilganlar. Ularning hayot yo‘llarini o‘rganish orqali islom dinining asosiy qadriyatlarini chuqurroq anglashimiz va zamonaviy jamiyatda ularning o‘gitlarini qo‘llash yo‘llarini topishimiz mumkin. Maqolaning asosiy maqsadi – ushbu shaxslarning hayotiy tajribasidan saboq chiqarish va ularning mehnatlarini o‘rganish orqali bugungi avlod uchun saboq bo‘ladigan jihatlarni ajratib ko‘rsatishdir.

Metodologiya

Ushbu maqolani tayyorlashda tarixiy va diniy manbalardan foydalanildi. Xususan, Qur‘on oyatlari, hadislar hamda islom olimlari tomonidan yozilgan asarlar o‘rganildi. Shuningdek, islom tarixiga oid ilmiy maqolalar va kitoblar tahlil etildi. Asosiy metod sifatida taqqoslash, tarixiy tahlil va bibliografik usullardan foydalanildi. Tarixiy tahlil usuli orqali islom olamida yetishib chiqqan buyuk shaxslarning hayoti va faoliyatiga oid mavjud manbalar chuqur o‘rganildi.

Shuningdek, zamonaviy yondashuv sifatida ushbu buyuk shaxslarning hayoti va ta‘limotlari bugungi kun bilan qiyoslandi. Ularning qadriyatlari, jamiyatga ta‘siri va o‘gitlari hozirgi zamonaviy davrda qanday qo‘llanilishi mumkinligi tahlil qilindi. Taqqoslash metodidan foydalanish orqali turli davrlardagi shaxslarning faoliyatlari o‘zaro solishtirilib, ularning umumiy xususiyatlari va farqlari aniqlab berildi. Bibliografik usul esa manbalarni aniq va to‘g‘ri tanlash hamda ularni tahlil qilish uchun ishlatildi. Shu yo‘l bilan maqolada keltirilgan ma‘lumotlarning ishonchliligi ta‘minlandi.

Kalit so‘zlar: din, islom, Muhammad (s.a.v.), axloq, payg‘ambar .

Kirish

Islom dini insoniyat tarixida eng muhim ma‘naviy yo‘nalishlardan biri bo‘lib, u inson axloqiy va ruhiy kamolotini ta‘minlovchi asosiy manba hisoblanadi. Islom, o‘zining axloqiy me‘yorlari, ijtimoiy adolat tamoyillari va ruhiy poklikka asoslangan

ta'limotlari bilan butun dunyo xalqlariga ta'sir ko'rsatib kelmoqda. Islom tarixida ko'plab iymonli, bilimli va adolatli shaxslar yetishib chiqqan bo'lib, ularning hayoti va faoliyati bugungi kun avlodlari uchun namuna bo'lib xizmat qiladi. Bu shaxslarning hayoti, o'zlarining ilm-ma'rifatga bo'lgan muhabbatlari, adolat va halollikka sodiqliklari islom ta'limotining asosiy qirralaridan biri ekanligini ko'rsatadi.

Muhammad (s.a.v.) – Insoniyatga Eng Buyuk Namuna

Muhammad sallallohu alayhi vasallam – butun olamga rahmat qilib yuborilgan, insoniyatning eng mukammal namunasi. U kishining hayoti har bir inson uchun ibrat va yo'riq bo'lib xizmat qiladi. Payg'ambarimiz (s.a.v.)ning odob-axloqi, adolati, insonparvarligi va rahm-shafqati barcha davr va xalqlar uchun bebaho merosdir.

Muhammad (s.a.v.) 570-yilda Makkada, Quraysh qabilasiga mansub bo'lgan Hashemiylar sulolasida dunyoga keldi. Ular hali ona qornida bo'lganlarida otalari Abdulloh vafot etgan, olti yoshga yetganlarida esa onalari Omina ham vafot etdilar. Yosh Muhammad (s.a.v.) bobolari Abdulmuttalib va undan keyin amakilari Abu Tolib qaramog'ida tarbiyalangan.

Muhammad (s.a.v.) yoshlikdayoq halollik, rostgo'ylik va odob-axloqi bilan ajralib turardi. Makkaliklar uni "Al-Amin" (Ishonchli) va "As-Sodiq" (Rostgo'y) deb atashar edi. Yoshligidan tijorat bilan shug'ullanib, halol mehnat va adolat tamoyillariga amal qilganlar.

Muhammad (s.a.v.) 40 yoshga to'lganlarida Alloh tomonidan payg'ambar etib yuborildi. U zotga ilk vahiy Hiro g'orida Jibril (a.s.) tomonidan nozil qilindi:

"Iqra' bismi rabbikallazi xalaq"

("O'zingni yaratgan Robbing nomi bilan o'qi.") [Al-Alaq, 1-oyat]

Shundan so'ng, Muhammad (s.a.v.) Islom dinini targ'ib qila boshladilar. Avval yaqin qarindoshlarini, keyinchalik butun Makkaliklarni Allohning birligiga da'vat etdilar. Biroq Quraysh mushriklari bunday yangilikni qabul qilmadi va u kishiga qattiq qarshilik ko'rsatdi. Shunga qaramay, Muhammad (s.a.v.) sabr bilan da'vatlarini davom ettirdilar va oxir-oqibat, Islom dini butun Arabiston yarim oroliga yoyildi.

Muhammad (s.a.v.)ning axloqiy fazilatlari beqiyosdir. Qur'onda u zot haqida shunday marhamat qilinadi:

"Va albatta, siz buyuk axloq uzrasiz!" [Qalam, 4-oyat]

Ularning hayoti mehr-shafqat, odillik, halollik, sabr va kechirimlilik kabi fazilatlarning eng oliy namunasi bo'lib xizmat qiladi:

— **Mehribonlik va kechirimlilik** – Muhammad (s.a.v.) dushmanlariga ham yaxshilik qilishni buyurgan va hatto Makkani fath etganlarida ham o'zlariga zulm qilgan mushriklarni kechirganlar.

— **Adolat** – Har qanday holatda ham haqiqat va adolat tarafdori bo'lganlar. Hatto eng yaqin qarindoshlari ustidan ham shariat hukmlarini joriy qilganlar.

— **Tavozelik** – Paygʻambarimiz (s.a.v.) hech qachon oʻzlarini boshqalardan ustun qoʻymaganlar, oddiy insonlar bilan birga yurib, ular bilan bir dasturxondan ovqatlanganlar.

— **Sadoqat va halollik** – U kishi hech qachon yolgʻon soʻzlamaganlar va shaxsiy manfaatlari uchun oʻz mavqelaridan foydalanmaganlar.

Muhammad (s.a.v.) ilm olishni eng ulugʻ vazifalardan biri deb bilganlar va bu haqda quyidagicha marhamat qilganlar:

"Ilm talab qilish har bir musulmon erkak va ayol uchun farzdir."

U kishi nafaqat diniy bilimlarni, balki dunyoviy ilm-fan va hunarmandchilikni ham oʻrganishni targʻib qilganlar. Muhammad (s.a.v.) ilm ahlini hurmat qilgan va ularning jamiyatdagi oʻrnini yuksak qadrlaganlar.

Muhammad (s.a.v.) nafaqat din peshvosi, balki mukammal davlat rahbari ham boʻlganlar. U kishi Madinaga hijrat qilgach, u yerda musulmonlar va yahudiylar oʻrtasida adolatli davlat tizimini barpo etdilar. Madina Konstitutsiyasini qabul qilib, barcha fuqarolar huquqlarini kafolatladilar.

Muhammad (s.a.v.) janglarda ham yuksak strategik tafakkurga ega boʻlib, dushmanga hech qachon zulm qilmaganlar. U zot har doim tinchlikka intilganlar va ziddiyatlarni hal qilish uchun murosani afzal bilganlar.

Muhammad (s.a.v.) 632-yilda Madinada vafot etdilar. U kishi dunyodan oʻtishlaridan oldin musulmon ummatiga quyidagi vasiyatni qoldirdilar:

"Men sizlarga ikkita narsani qoldiryapman: agar ularga mahkam yopishsangiz, hech qachon yoʻldan adashmaysiz. Ular – Allohning Kitobi (Qurʻon) va mening Sunnatim."

Bugungi kunda Muhammad (s.a.v.)ning merosi Islom dini shaklida dunyo boʻylab davom etmoqda. U kishining axloqiy qadriyatlari, siyosiy rahbarlik uslubi va diniy daʼvatlari har bir musulmon uchun ibratdir.

Xulosa

Muhammad (s.a.v.) insoniyat tarixidagi eng buyuk shaxslardan biridir. U kishining hayoti butun dunyo xalqlari uchun ibrat manbai boʻlib, halollik, odillik, mehr-shafqat va sabr-toqat kabi insoniy fazilatlarni oʻzida mujassam etgan. U zotning qoldirgan diniy va maʼnaviy merosi bugungi kunda ham insoniyat uchun nurlı yoʻl boʻlib xizmat qilmoqda.

2. ABU BAKR SIDDIQ (R.A.) – SADOQAT VA ADOLAT TIMSOLI

Abu Bakr Siddiq (r.a.) – Islom tarixidagi eng ulugʻ sahobalardan biri, Rasululloh Muhammad (s.a.v.)ning eng yaqin doʻsti va Islomning birinchi xalifasi. U zot butun hayoti davomida sadoqat, halollik, adolat va tavozelik kabi fazilatlari bilan musulmon ummatiga xizmat qilgan.

Abu Bakr Siddiq (r.a.) 573-yilda Makkada dunyoga kelgan. U Quraysh qabilasining Banu Taym boʻlimidan boʻlib, asl ismi Abdulloh ibn Abu Quhofa edi.

"Abu Bakr" laqabi unga yoshlikdan berilgan, "Siddiq" esa keyinchalik Muhammad (s.a.v.)ga bo'lgan cheksiz sadoqati tufayli berilgan.

Abu Bakr (r.a.) halol tijorat bilan shug'ullangan, savdo-sotiq orqali katta boylik orttirgan, biroq bu boyligini Islom yo'lida sarflashdan hech qachon tortinmagan.

Abu Bakr Siddiq (r.a.) Islomni birinchi bo'lib qabul qilgan erkaklardan biri edi. Muhammad (s.a.v.) Islom diniga da'vat qilganlarida, Abu Bakr (r.a.) hech qanday shubha-gumonsiz, birinchi bo'lib iymon keltirdi va doimo u zotning yonida bo'ldi.

Islomni qabul qilganidan so'ng, Abu Bakr Siddiq (r.a.) o'z boyligini musulmonlarning manfaatiga sarfladi. Ayniqsa, musulmonlarga zulm qilinayotgan paytlarda u zot ko'plab qullarni ozod qildi. Jumladan, Bilol ibn Rabboh (r.a.)ni ozod qilish uchun katta mablag' sarflagan.

Payg'ambarimiz (s.a.v.) Makkadan Madinaga hijrat qilganlarida, ular bilan birga bo'lgan yagona kishilardan biri Abu Bakr Siddiq (r.a.) edi. Qur'onda ushbu voqea haqida shunday marhamat qilingan:

"Agar sizlar unga (Muhammadga) yordam bermasangizlar ham, Alloh unga yordam bergan edi. Kufr keltirganlar uni (Makkadan) chiqarib yuborganida u faqat ikki kishidan biri edi. Ikkovlari g'orda bo'lgan paytida, (Muhammad) o'z do'stiga: 'G'am chekma, albatta Alloh biz bilan birgadir', dedi."

(Tavba surasi, 40-oyat)

Abu Bakr Siddiq (r.a.) Rasululloh (s.a.v.)ga doimo sadoqatli bo'lgan va u zot bilan birga barcha qiyinchiliklarga bardosh bergan.

Muhammad (s.a.v.) 632-yilda vafot etganlaridan so'ng, musulmon ummati rahbari kim bo'lishi masalasi muhokama qilindi. Sahobalarning ko'pchilik qismi Abu Bakr Siddiq (r.a.)ni eng munosib rahbar deb bilib, unga bay'at qildilar. Shu tariqa u Islomning birinchi xalifasi bo'ldi.

Abu Bakr Siddiq (r.a.) xalifalik davrida adolat va halollik bilan hukm yuritdi. Unga davlat rahbari sifatida katta vakolatlar berilgan bo'lsa ham, u hech qachon o'z manfaatini ko'zlamadi, balki musulmon ummatining farovonligi uchun harakat qildi.

ABU BAKR SIDDIQ (R.A.)NING XIZMATLARI

1. **Murtadlar va yolg'on payg'ambarlarga qarshi kurash**
Muhammad (s.a.v.) vafot etganidan so'ng, ba'zi qabilalar Islomdan qaytdi va yolg'on payg'ambarlar paydo bo'ldi. Abu Bakr Siddiq (r.a.) musulmonlarning birligini saqlash uchun ularga qarshi qat'iy choralar ko'rdi va Islom davlatining mustahkamligini saqlab qoldi.

2. **Qur'onni jamlash tashabbusi**

Abu Bakr Siddiq (r.a.) xalifalik davrida musulmonlar janglarda halok bo'layotganini ko'rib, Qur'on oyatlarini jamlash tashabbusini ilgari surdi. Bu vazifani

Zayd ibn Sobit (r.a.) amalga oshirdi. Shu orqali Qur'onning yozma nusxasi bir kitob holiga keltirildi.

3. **Moliyaviy sadoqat va fidokorlik**

Abu Bakr Siddiq (r.a.) davlat mablag'larini adolat bilan boshqargan. Xalifa bo'lishiga qaramay, o'z shaxsiy ehtiyojlari uchun davlat xazinasidan foydalangan emas. Hatto xalifaligi davrida ham oddiy odamlar qatori hayot kechirgan.

4. **Islom davlatining kengayishi**

U kishining boshqaruvi ostida Islom davlati mustahkamlanib, arab qabilalarining Islomga qayta kirishi ta'minlandi.

Abu Bakr Siddiq (r.a.) 634-yilda vafot etdi. O'z vafotidan oldin, musulmon ummatining birligini saqlash uchun Umar ibn Xattob (r.a.)ni xalifa sifatida tayinlab ketdi.

Uning vasiyatlaridan biri shunday edi:

"Men hayotimda Rasululloh (s.a.v.)ga qanday sodiq bo'lgan bo'lsam, vafotimdan so'ng ham Alloh va Uning Rasuliga sodiq bo'lishni istayman. Meni Rasululloh (s.a.v.) yoniga dafn qilinglar."

Musulmonlar Abu Bakr Siddiq (r.a.)ni Rasululloh (s.a.v.)ning yoniga, Madina shahridagi Masjid an-Nabavi hududida dafn qildilar.

Abu Bakr Siddiq (r.a.) Islom tarixidagi eng buyuk shaxslardan biridir. U sadoqat, adolat va halollikning yorqin timsoli bo'lib, butun hayoti davomida Muhammad (s.a.v.)ga va Islom diniga xizmat qilgan. Uning xalifaligi davridagi xizmatlari, Qur'onning jamlanishi, Islom davlatining mustahkamlanishi va musulmonlar orasida birlikni ta'minlashi bugungi kunga qadar bebaho meros bo'lib qolmoqda.

Umar ibn Xattob (r.a.) – Adolatli Xalifa

Umar ibn Xattob (r.a.) 584-yilda Makkada tug'ilgan. U Quraysh qabilasidan bo'lib, yoshlik yillarida savdo-sotiq bilan shug'ullangan va juda qattiqqo'l, adolatparvar hamda kuchli iroda sohibi sifatida tanilgan.

Dastlab Islomga qarshi bo'lgan Umar (r.a.) Muhammad (s.a.v.)ni o'ldirish niyatida yo'lga chiqqanida, singlisi va uning turmush o'rtog'ining Islomni qabul qilganini bilib qoldi. Bu holat uning qalbini larzaga soldi va u Qur'on oyatlarini tinglaganidan so'ng, haqiqatni anglab, darhol Rasululloh (s.a.v.)ning oldiga borib, Islomni qabul qildi.

Uning musulmon bo'lishi Islom tarixida muhim burilish nuqtasi bo'ldi. Chunki u kuchli shaxsiyati va jasorati bilan musulmonlarni himoya qila boshladi.

Umar ibn Xattob (r.a.) Abu Bakr Siddiq (r.a.) vafotidan so'ng 634-yilda xalifa etib tayinlandi. Uning hukmronligi 10 yil davom etdi va bu davrda Islom davlati misli ko'rilmagan darajada kengaydi.

Uning boshqaruvi quyidagi jihatlari bilan mashhur:

— **Adolat va halollik** – Umar (r.a.) xalifalik paytida o‘zini oddiy fuqaro kabi tutar, hatto tunlari kiyinishini o‘zgartirib, odamlarga yashirincha yordam berardi.

— **Islomiy qonunlarning mustahkamlanishi** – U fiqh ilmining rivojlanishiga hissa qo‘shdi va davlat ishlarini shariat asosida boshqardi.

— **Davlat boshqaruvi tizimining rivojlanishi** – U kishi Islom tarixida birinchi bo‘lib davlat idoralarini tartibga soldi, harbiy tizimni kuchaytirdi va soliq tizimini yo‘lga qo‘ydi.

— **Hududlarning kengayishi** – Uning davrida musulmon lashkarlari Fors va Vizantiya imperiyalarini mag‘lub etib, Islomning tarqalishiga katta hissa qo‘shdi.

— **Ijtimoiy islohotlar** – Xalifalik davrida kambag‘allar va yetimlarni qo‘llab-quvvatlash, adolatli soliq tizimini joriy qilish kabi ko‘plab islohotlar amalga oshirildi.

644-yilda Umar ibn Xattob (r.a.) Firo‘z ismli majusiy qul tomonidan masjidida namoz o‘qiyotgan chog‘ida pichoq bilan jarohatlandi va bir necha kundan so‘ng vafot etdi. U Rasululloh (s.a.v.) va Abu Bakr Siddiq (r.a.) yoniga, Madinadagi Masjid an-Nabaviy hududiga dafn qilindi.

Umar ibn Xattob (r.a.) o‘zining adolati, halolligi va jasorati bilan musulmon ummatining eng buyuk rahbarlaridan biri sifatida tarixda qolgan.

Imom al-Buxoriy (r.a.) – Hadis Ilmining Sohibi

Imom al-Buxoriy (r.a.) 810-yilda Buxoro shahrida tug‘ilgan. Uning to‘liq ismi Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy bo‘lib, u yoshligidan ilmga qiziqqan va hadis ilmini o‘rganishga katta e‘tibor qaratgan.

Otasi vafot etganidan so‘ng, onasi uni tarbiyaladi va ilm olishga rag‘batlantirdi. Yoshligidanoq yodlash qobiliyati juda kuchli bo‘lib, u 10 yoshida Qur‘onni yod olgan va hadis ilmini o‘rganishga kirishgan.

Imom al-Buxoriy (r.a.) ilm izlash maqsadida Makkaga hijrat qildi va u yerdan butun musulmon olamini kezib, eng ishonchli hadislarni yig‘ishga kirishdi. U Misr, Iroq, Hijoz, Shom va boshqa yurtlarga sayohat qilib, 600 mingdan ortiq hadisni o‘rganib chiqdi.

U barcha hadislarni sinchkovlik bilan tekshirib, faqat eng ishonchli hadislarni o‘zining mashhur "**Sahih al-Buxoriy**" nomli kitobiga jamladi. Bu to‘plam Islom tarixida eng ishonchli hadis to‘plami sifatida tan olingan.

Hadislarni jamlashda Imom al-Buxoriy (r.a.) juda qattiq mezonlarga rioya qilgan. U har bir hadisni rivoyat qilgan kishilarni tekshirgan, ularning taqvosini, halolligi va eslab qolish qobiliyatiga e‘tibor bergan.

Imom al-Buxoriy (r.a.) faqat hadis ilmi bilan cheklanib qolmagan, balki tafsir, fiqh va boshqa Islom ilmlarida ham ulkan hissa qo‘shgan. U ko‘plab shogirdlar tarbiyalagan va uning ilmi keyingi avlodlarga katta ta’sir ko‘rsatgan.

Uning eng mashhur asarlari:

1. **"Al-Jome' as-Sahih" (Sahih al-Buxoriy)** – Eng ishonchli hadis to'plami.
2. **"At-Tarix al-Kabir"** – Mashhur sahobalar va hadis roviylari haqida ma'lumot beruvchi kitob.
3. **"Al-Adab al-Mufrad"** – Axloqiy tarbiya va odob haqidagi hadislar jamlangan asar.

Imom al-Buxoriy (r.a.) umrining oxirida Buxorodan chiqarib yuborilgan va Samarqand yaqinidagi Xartang qishlog'ida yashashga majbur bo'lgan. 870-yilda u shu yerda vafot etdi.

Bugungi kunda ham uning yodgorligi Samarqand yaqinida joylashgan bo'lib, musulmonlar uning maqbarasini ziyorat qilishadi.

Umar ibn Xattob (r.a.) Islom tarixidagi eng buyuk xalifalardan biri bo'lib, adolat va halollik namunasi bo'lib qolgan. U Islomni dunyoga tarqatishda va mustahkamlashda katta rol o'ynagan.

Imom al-Buxoriy (r.a.) esa hadis ilmini mukammal holatga yetkazgan va eng ishonchli hadislar to'plamini tuzgan buyuk muhaddisdir. U kishining asarlari bugungi kunda ham butun musulmon olamida eng ishonchli diniy manbalardan biri hisoblanadi.

Muhokama

Natijalar shuni ko'rsatadiki, islom tarixidagi buyuk shaxslar faqatgina o'z davrida emas, balki bugungi kunda ham insoniyatga ibrat bo'la oladi. Ularning hayotiy faoliyati zamonaviy jamiyatda ijtimoiy adolat, ma'naviy kamolot va ilm-ma'rifat taraqqiyotiga hissa qo'shishi mumkin.

Imom al-Buxoriyning hadis to'plashdagi aniqlik va ishonchlilik tamoyili bugungi ilmiy tadqiqotlarda ham qo'llanishi mumkin. Imom al-G'azzoliyning inson qalbi va axloqiga oid qarashlari zamonaviy psixologiya va falsafaga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Islom mutafakkirlarining asarlari bugungi zamonaviy ta'lim va ijtimoiy hayotga katta foyda keltiradi.

Xulosa

Ushbu maqolada islom tarixida ibrat bo'lishi mumkin bo'lgan buyuk shaxslarning hayoti va ularning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ularning tajribasidan bugungi kunda ham foydalanish mumkin. Islom tarixidagi buyuk shaxslarning asarlari va hayoti o'rganilishi lozim bo'lgan muhim ilmiy yo'nalishlardan biri bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Toshkent Islom Universiteti nashriyot-matbaa birlashmasi. (2007). <http://tiu.uz/>
2. Qur'oni Karim. (2002). Tarjima: Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Toshkent: "Iste'dod" nashriyoti. <https://quran.uz/>
 - "Iqra' bismi rabbikallazi xalaq" – Al-Alaq surasi, 1-oyat: <https://quran.uz/sura/96>
 - "Va albatta, siz buyuk axloq uzrasiz!" – Qalam surasi, 4-oyat: <https://quran.uz/sura/68>
3. Sultonov, D. (2013). Hadislarda axloq va ijtimoiy ahamiyat. Samarqand: Sharq nashriyoti. <https://maturidijournal.org/index.php/moturidiylik/article/view/26>
 - "Ilm talab qilish har bir musulmon erkak va ayol uchun farzdir." – 3-bob, ilm haqidagi hadislar.
4. Karimov, I. (1999). Islom va uning asoslari. Toshkent: O'zbekiston nashriyoti. <https://islomkarimov.uz/uz/article/islom-karimov-millij-goya-va-mafkura-kontsepsiyasi-asoschisi>
5. Shodiyev, T. (2020). Islomda inson huquqlari va axloq. Toshkent: "Ma'naviyat" nashriyoti. <https://insonhuquqlari.uz/oz/news/m9574>